

Suhogások

Kiss Anna új könyvéről

Kortárs Kiadó, 2017

Kiss Anna legutóbbi könyve, a *Gyolcs I-II* (2014), összegző kötet, az addigi életmű foglalata, majdnem teljes bemutatása, műnemi, műfaji sokszínűségben: versek, hosszúversek, drámák, dramolettek, verses színjátékok, verses eposzok, prózaversek. A gyűjteményes kötetek természetéből adódik, hogy az életmű tematikai jellegzetességeire is rávilágítanak. Kiss Anna alkotásai esetében fő irányként (a művek túlnyomó többségében, elsősorban a hosszúversekben, verses epikában) a költő vagy (kvázi) családtörténeti mítoszt helyez lírai foglalatba, vagy egy konkrét tér és idő nélküli, gyakorta homályosra, elmosódottra satírozott határu kulturális ösvilágban, (kvázi) történelmi ősmítoszokban utaztatja a lírai ént: aki számára ez az ősidő a természetes létközeg. A jelenhez mint versszülő élményhez saját, gyermekkori emlékeinek idejénél, színtereinél közelebb csak elvétve téved a költő. Leginkább talán az emlékfölidézés, pontosabban az emlékek mindenkori intenzív jelenidejűsége révén, a szerelmi élmény versbe írásakor: erős érzelmi határfokú, elégikus, szürreálisan lebegtetett dalokban, mintegy a hiány lenyomataként megjelenő, a versek tárgyias alapmozzanatát már természeti képekbe, metaforikus villanásokba éterizáló lírai futamokban. Az életmű majdhogynem egészére jellemző, s összegzően elmondható, hogy Kiss Anna művei lenyűgözően izgalmas költői kísérletként s alkotói teljesítményként alapvetően a múlt időt teremtik bejárhatóvá az olvasók számára.

Azonban egy gyűjteményes, összefoglaló kötet utáni megjelenéskor adódik a kérdés: tanúi lehetünk-e valamilyen poétikai-

tematikai dimenzióváltásnak, új művében világot váltott-e a költő?

Az olvasói tapasztalás: alapvetően sem világot, sem hangot nem váltott, a műfajis a tematikai tér nem bővült eddig ismeretlen tartományokkal.

Kiss Annát az evilági és a kozmikus létezésnek; a makro- és a mikrotereknek; az emberi civilizációtörténetnek, benne a történelmi, a mítoszi, a tárgyi és szellemi néprajzi, a kultúranropológiai elemeknek, kultúrhatárok, vagyis a valóságnak és mellette a virtuális valóságnak; a létezőnek és létehetőnek, az életrealitásoknak és a vízióknak teljes költői egybeölelése jellemzi most is. Olyasféle teremtet világ az új könyvbéli is, amely a Kiss Anna életműve alapján már ismerős lét-filozófia, világlátás, szemléletmód meg a költői formajegyek révén a költő saját, téveszthetetlenül egyéni-egyedi lírai univerzuma. Ez a lírai univerzum, ez a tér az övé, lakhatóvá tette, valósággá írta maga magának. Egy kiépített, erős alapzatú líravilágban él, amely különös világ, s igényli az iránta való, nem lankadó olvasói figyelmet, az azonosulást, az értelmezéshez-megértéshez időt és türelmet is kér, de a valóság-ábrázolás és az érzelmeinken túli képzetek folytatólagos összekapcsolásának kivételes szépségű, erejű poézisével hálálja meg a figyelmet. Kiss Anna most sem hagyja el a maga teremtette kulturális kozmoszt, az éveken és könyveken át fönntartott önazonosság stabil terepét. Amelyet megfoszt most is az elidegenítő fennköltségtől; amelyet a szemlélet szeretetteljes őszintesége s morális egyértelműsége, tisztasága hat át, s amelyet a versnyelv sokszínű, a súlyos archaizálásokat az eposzi történetek-

ben is kerülő s nem egyszer a finoman, szellemesen, lefokozóan ironikus fordulataival, a költő igényes és biztos formatudásával mai líránk egyik legizgalmasabb poézisévé tett.

Vagyis vonzóan egyedi, kivételes, ám könyvről könyvre továbbbíró poézis Kiss Annáé?

Hajlunk az igenre, de mégis: a költő minden új művében valamivel tágabbra feszíti jól ismert, biztosan uralt terepmainak határait; az árnyalatok mindig újabb szépségét, a világszemlélet egyre tömörebb, aforisztikus megfogalmazásait kínálja; a műfajgazdagság is új s újabb formációkkal, műfaji alvariációkkal dúsul. Nem alapjaiban, hanem finomhangolásában tud meglepni bennünket újra s újra ez a líra. A *Suhogásokban*, a legújabb kötetben pedig olyan művet is találunk, amelyben a jelenvalóság, a társadalmi-történeti jelen idő, egy társadalmi valóság-helyzet vagy kvázivalóság kontúrosabban mutatja magát, mint bármikor az életmű egészében. Ez a kötet harmadik tematikai egysége, a *Perjefű*, amely a korábban *Tükörképek* címmel 1983-ban mesekönyvként megjelent, s az új könyvbe is – némi stiláris kiigazítással, versformára tördelt változatban – most *Megvagyunk* címmel fölvetett falurajzának, megragadóan szép álommeséinek a folytatása. De már korántsem álomi s korántsem annyira mesei tartalmakkal, ellenkezőleg: nem egyszer szociológiai élességű, mégis érzelmekkel lágyított, átélt s átélhetővé oldott történetekkel egy mai falu mindennapjairól, valahol Békésben, ám mindenképp az írói szülőföldön, de semmilyen poétikai tiltás nincs arra vonatkozóan, hogy a két falut akár egynek gondoljuk, közéjük térbeli határt nem, csupán néhány évtizednyi távolságot vonva.

A terjedelmesebb első fejezet, a kötetcímadó *Suhogások* verses epikai meséi-történetei, a honfoglalás előtti idők vándorlásait megjelenítő eposz cselekménymenetébe fűzött lírai betétek, a dalok szürreálisan lebegő képalakzatai azonban annak a már

jól ismert, Kiss Anna-i téridőnek a kereteit töltik ki most is, amelyben nincs pontos tagolhatóság, a jelölhető idő a mítoszi régmúlt, s a létezés folytatólágosságából bukkan elő minden esemény, jelenség. De, habár a költő aligha gyötrődött írás közben a lírai beszéd szituálhatóságának problematikáján, a mű, narrációs újdonságként, most a posztmodern irodalomelmélet kedvenc kérdéseire is meghökkenően izgalmas válaszmintákat kínál. Vagyis arra, hogy ki beszél s honnan beszél ebben az eposzban, ki a narrátor, hol a lírai alany, mivé lett, merre bujkál s kiben a lírai én? A *Suhogásokban* ugyanis egy önmagát mindig megújító, magból növényné, növényből maggá alakuló kölesszál rejti a lírai alanyt, s mindig onnan beszél, ahol éppen van. („A violában mag van, / és viola a magban” – írta a költő az örök visszatérés, a létezés megállíthatatlan körforgásának poétikus képében az egyik korai gyermekverskötetben – *Hol van a világ vége?* 1981 –, a *Mag* című kétsorosban.) Leleményes és következetesen alkalmazott poétikai megoldás, merthogy a narrátor ily módon az elbeszélések állandó résztvevője, nevezhetjük – nem idegen ez Kiss Anna iróniájától – akár *helybelinek* is, az eseményeknek szemlélő, ám a szituációkkal szemben korántsem közömbös szereplőjének, aki mindenkinél hitelesebb, hiszen mindig ott van, magától el sem mozdulhat onnan, ahol az elbeszélte dolgok történnék.

Nem előzmény nélkül való természetesen Kiss Anna költészetében a megszemélyesítés, az antropomorfizáció stílusalakzatainak alkalmazása, sem az a fajta animizáció, amely lélekkel telít állatot, növényt, természeti jelenséget, virtuális, szellemi lényeket. Igen-igen terjedelmes, nagy katalógus születne pusztán Kiss Anna verseinek lapozgató olvasgatásából is. A kígyó és a medve, madár és virág, a földre eső Szent Kristóf-szobor, lepke és szélörvény, Hold, Nap és felhők, víz és homok, fabábu és almafa, arany lét tojás, kámpókezű vasleány, égig érő, kozmikus falvédő, rimánkodó Szent Perjámos falikép,

makkfából kiszólgó bagoly, virágtollú mardár, eget tartó fa, szalmabábuk és mások versbéli jelenlétéről, életre keltéséről, esetleges szimbólumszerepükről. Kiss Anna költészete eleve megszemélyesítő költészet, az ő létszemléletében ébrenlét és álom, lét és nemlét, létező vagy volt együtt része az örökkévalóságnak, nincs értékelkülönítő (értéknövelő vagy pejoretizáló) helyzetben sem egyik, sem másik. Ez az együttlétezés a *Suhogások*ra is jellemző költői filozófia, életelv. Ám ebben a laza kronológiájú, de epikus menetű műben, a magyarok ősvilágát megidéző eposzban (eposz-variációban) a költő, afféle poétikai gesztussal, jobbára a beszédaktus mögöttes tereibe húzódva, átadja a narráció lehetőségét, a főszólamot egy vadkölésnek (s ez mégiscsak a valahai természeti őszállapotok, az idő jelzése); majd e növény már természetett leszármazottainak, utódainak (s ez újfent valamiféle megidézése a civilizációs idő múlásának). Ez a szerepátadás nem önkényes poétikai játék tehát, hanem komoly kifejező funkciója van. Mert megteremt egy stabil szemléleti kiindulópontot, az értéksugalmazástól éppenséggel nem mentes látószöveget is abban az értelemben: az ép és tökéletes természetitől az egyre romlottabb civilizációs változatok felé mutatva, s Kiss Anna költészetében ez az irány sohasem ellentétes előjelű. Az „aranykor” az ő szemlélete szerint a tiszta, romlatlan természeti őszállapot, amelyen az emberi civilizáció, háborúival, gyilkolásaival, pusztításaival: fejlődésével csak rontani volt képes. A *Suhogások* megidézett helyszínei, eseményei, társadalmi alakulatai, a csaták – életért vagy vagyonért –, a megtorlások barbarizmusa, az „új lény”, az ember féktelen mohósága, gátlástalansága drámai módon állnak szemben a valahai ősvilág, az ember nélküli természet szépségével, magától való rendjével: ezt suhognak-susognak el tanulságként az öröktől fogva lengedező kölesszálak.

A *Suhogások* bevezető sorai a bibliai tremtéstörténet meghittent profán átíratásban, megítélő keserűséggel jelzik ezt a ci-

vilázciós irányt: „Nap, hold már / így világolt, lángolt, / túl, a vizek vén / mélyén túl, végtelen / vadköles-világ volt, / holvolt időnk hunyt / nappá, holddá, kedveseim, / kölesszál-nyelven / suhognak létezésünk, / kölesszál-virulásunk lángolt / az ég alatt!, bóbítáink / lengése üres szélben, / magvaink pergése, / végtelen, holvolt időnké.” Ám a „vétlen idők”, a „bronz-lángú alkony”, az „álomi kölespergés” véget ért, megjelent az ember, s „üres fegyverlármával” pusztítja a világot. Ez az „új lény” pedig gyöngö, s „bújik a másik elöl, / hogy rettegve lesújt rá, / s világra vérzik / vad fölénye, vadságában / sok leleménye, hogy / hatalmas legyen – / mint tikkadt földre üres / borulat, kedveseim, / szagatva száraz villámával / azóta a világot...” De az új lény sem mind „méltatlan a fényre”, a kölesszál – kissé össze is zavarodva – egyikük észrevétlenül utítársa lesz, végül szerelmetes, habár viszonzatlan érzelmű, barátja, érte aggódó híve: s a nagy, világögfedező utazás a *Suhogások* története.

Az elbeszélő verset bizvást tekinthetjük a korábbi, *Az úrnő ezüst ujsa* (2008) című, a magyarok vándorlását, a hazakeresést, honfoglalást századokkal vagy ezredekkel megelőző, az emberiség kultúrtörténetének tárgyi vagy szellemi hagyományai-ból (is) megépített civilizációs helykeresés eposzi megjelenítése részének vagy inkább folytatásának. A költő – nemcsak *Az úrnő ezüst ujsa* című opuszában, nemcsak a *Jár nyomomban* (2011) című könyv kulturális leltárában – azt kutatja, hogy a folyamatos önpusztítás közepette mégis „hol s mi maradt meg egy-egy nép identitásképző hagyományából; milyen nyomai, évezredek átéltszokásbeli, hitéleti tárgyi vagy folklór hagyatéka maradtak; s e hagyományok miképpen kapcsolódnak, kapcsolhatók a glóbusz más tájain felbukkant hasonmásaikhoz? S egyáltalán: mi az oka a sűrű egybeesésnek, hasonlóságnak” (Cs. N. I.). Azzal a kultúrantropológiai feladvánnyal foglalkozik, hogy „Hol ringott Európa bölcsője”?, s mindenkori su-

galmazó tétele a költőnek népek, nyelvek, kultúrák szoros, ősi egymáshoz kapcsolódása, valamilyen szintű egymást keresztezése, egymásra hatása.

Ha mármost kiszemezgetjük a *Suhogásokból* a kölesszál beszédhelyeit, ha megnézzük, hogy a történetfolyam mely színterein bukkan fel s szólal meg (ő vagy rövidke létideje okán valamelyik utódja); ha tehát visszatérünk az izgatóbban hangzó „honnan beszél a lírai alany” kérdésköréhez, fölvázolhatóvá lesz az Ázsiából induló, Európát keresztül-kasul átszelő útvonal, amelyen e Kiss Anna-i eposz szereplői, főképp a népmesék három, szerencsét próbáló fiútestvérét megidéző, a hagyományokból, szokásokból következően mintegy próbáknak alávetett főalak jár. Ebben a népvándorláskori Odisszeában földrészek, országok, törzsi helyek, sivatagok, városok, várak, egyben a szájról szájra adott regék, mondák, mesék, vallási rítusok, népcsoportok, népek múltjának eseményei, a közösségi emlékezet történetei között utaznak, kóborolnak a hősök „középről” északra és délre meg nyugatra hegyek, öblök, tengerek, folyók, sivatagok mentén. Valóságos helyszínek (a meotiszi mocsarak, észak jeges-havas gejízei, a balti vizek, a Volga mente, Közép-Ázsia részei, a két folyó – Volga és Káma – köze, a Derbenti Kapu – a Kaukázus keleti ágai és a Kaszpi tenger közötti átjáró) meg az „Átbuktató-szoros” (talán Gibraltár, talán a Boszporusz, talán valami más hely), a „Nagy Szent Hegy (talán az Ural, talán a Kaukázus), a Széles Kék Folyó (s mert mögötte Pannónia van, a Duna) lenyűgöző képzelőerővel, gazdag, láttató nyelven leírt vidékein. E civilizációs térképen, a képzelet geográfiai atlaszán türkök, bolgárok, szakák (szkíták), baskírok, kazakok, örmények, „loboncos” északi varégek (vikingek) s egyéb nemzetek, nemzetségek között vándorolnak a fiúk, tanulva, nevelődve, tapasztalatokat gyűjtve. Hogy majd a legkitartóbb, a legerősebb, a népéhez leginkább tartozó, „meghervadt szépségű”, „koszorúban / hagyott-feledett

párját” is keresve, maga is megöregedve, elvonult törzse nyomát kutatva, kódorgásaiból megtérve, már messze járó övéi után eredjen.

Kiss Anna nem kínálja fel számunkra az ennél szorosabb nyomkövetés lehetőségét, miként az életmű más, epikus menetű történeteiben sem (persze a költő jellemzően kihagyásos elbeszélésmódja ezt akkor sem tenné lehetővé, ha pontos földrajzi koordinátákat is mellékelne a helyszínekhez). Így volt a magyarok vándorlásának, e vándorlás Kiss Anna-i folklórájának impozáns műve, *Az úrnő ezüst uja* esetében is: a költő vitte magával a képekbe feledkező olvasót időközön, tereken át: ott sem (kvázi)hiteles eredettörténetet írt, hanem verset. S a valós vagy valószínű, meg a képzeletszülte régészeti, nyelvtörténeti, történeti, néphagyománybeli helyek és elemek köré-fölé épített poétikai boltozat lefedte, s a *Suhogásokban* is lefedi Európát és Ázsiát. A legbiztosabb pontja az olvasót mégis izgató kronológiának a startpont lehet: ami az új eposzban ott van, arrafelé, ahol az előző véget ért. Amott, *Az úrnő...* -ben, a „világvégi nagy vizet”, az ősi eredet helyét vágyta látni a halálra készülődő asszonyhős, a *Nagy Szent Tavát*, „honnan a nap kel ki”, s a nő holtával a rokoni sereg elindul visszafelé, nyugatra: „Az élők még ma / visszaindulhatnak.” Emitt, a legendák, naiv ősmítoszok időtlen ideje után a törzsek szállásukról nekivágnak a nagy *Selyemútnak*, s jutnak a „hágókon át” a Kárpát-medencéig: törzseket, csoportokat vesztítve, új törzsekkel, csoportokkal gazdagodva útközben.

Honnan meséli tehát mindezt a lírai ént bujtató kölesszál, mely „öröktől / suhog, suhogtat”, mely soha „nem feled”; honnan mondja a teremtés utáni lét apokrif mitológiáját? Előbb a „magról lett fák” árnyékából, s a már kövekből rakott kerítés tövéből, majd a „közös kúttól” fújja tovább magvait a szél, hogy egy tavasszal, a „zöld kölesszálak idején” a mosógödör partján keljen új életre. Egy új pár kölesszalma fejealjából is mesél (itt ő is párban szuny-

nyad!), és a vándorútra kelő fiúk egyikének lován, a lópatkón indul velük együtt világot látni. Hogy azután a kopott patkóból kihullva évekig várja, „kölesmezőcske”-karéjában, a városban rekedt fiaikat. S pottyanjon a majd medve megölte lány „prémes, kényes” lábbelijébe, s kerüljön onnan a fiúk zsebébe. Velük északra, a „világ fenti végére”, hol teremni sem lehet, marad magnak a köles, hiszen „minden hó, / jég alatt”, aztán nyugatra, délre „vizen, gebén, fenéken”: s az első vándorlás végén visszatalálnak a fiúkra váró anyához. S újra úton, az eltűnt „kisebbik fiú” után s ez az út már térkép is lehet a Kárpát-medence felé, a majd fölkerekedő törzsek után kutató fiúnak. Csikling várában (talán a bakonyi, bronzkori eredetű, talán másholi) lelnek egymásra a fiúk: s mert kirázzák a port, a porral a kölest a zsebekből, a várudvar zugában kap maga alá földet, hogy végre kiütközhesen, nőhessen „zöldecskén”: s kerüljön, egy szem magként, gubástól a sebet kapott fiú fejére gyógyírnak. Vissza ahhoz, „kinél eddig is voltam”, s „véle megint világgá”. De vesztés csata után, rabként: gályán, a kölest „fővetlen nyelik le”, majd a „vízen úszó potyadékból” tarvarjú csőre ejti „ismerős nadrágkorcba”. Az „én kettőm”, mondja a fiúkról a kölesszem, a harmadik már egy csata halottja, megszöknek a hajófenékről, s közben: „korcból, fürdő / kövéről talpon a pöndör / lábbeli csücskébe”, teveháton tovább „sókereskedők lettünk”. Azután ismét vízre szállnak, újfent menekülve, ismét északnak tartva, jegesmedvék, birodalma felé, „túzzel-vízzel fortyogó” helyre. „Hangos kutyaólak / közelében szóródva el” növeszt végül szarát a köles, hogy a „félrefoltos” kutya szőrén, két nomádjával meneküljenek, hajón, a vikingek (varégek) földjére, Fyrkat várához: a „hiúz-fejes sapka varrásában”. Lefelé másik viking hajóval, Bulgár irányába, tovább délnek, meglógva, menekülve mindig valami-valaki elől, Bulgár közelében a szét-szóródott, leszakadt „enyéink” nyomaira iselve, s hosszú évek után a szaka birodala-

lomba, Szkítiába vezérli kölesét s hőseit a költő, előbbit „kerek hajlékok” pereme közelébe. S rokon nomádokkal találkoztatta, egy népnek, egymás nyelvét ismerőknek-értőknek tudva őket, majd kereszttek, keleti keresztények, kupolás templomok vidékére utaztatja, s a honvágy gyötörte fiú (a másik, nem feledhetve a medve megölte lányt, templomi magányra adta magát) elindul, a félre-foltos eb szőrébe kapaszkodó kölessel – nyugatnak, délnek, északnak, az „övéihez” vezető utat keresve.

S itt ér véget a kölesszál meséje: mert „valahol elvesztenek”. Reménye: hogy egyszer nomádjá megleli végre messze vándorolt népét.

Az eposz narrációs szerkezete, hiába a kölesé a primszólam, mégsem egyrétegű.

Mert a költő mégiscsak megosztja a beszédhelyzeteket a köles, azután a mű egyik öregasszonya, a már csak a közösségi emlékezet mélyén élő régmúltat, a valahai, messze-keleti, a „keleti nagy víz”, a sós párájú, végtelen hullámok partjairól, az onnan származó ősookról mesélő-regélő, az emlékezésre tanító, figyelmeztető, egész fejezetet kapó (*Vadliliumok*) *Pókháló-anyó*, s az eposz elbeszélő szerzője, a költő között. Hármójuk közül a kölesszál a cselekménybonyolítás őre: az események, a váltakozó helyszínek, az utazások leírása, az évszakok bemutatása által ad az olvasónak valamelyes útjelzőt. A beszédes nevű, vén *Pókháló anyó* az idő őre: homályba vesző, feledett regékkel tartja ébren a törzs hagyomány- és eredetudatát. Az elbeszélő költő pedig kiigazít, értelmez, magyaráz, indokol, következtet, összegez: s ezek a zömmel lírai lebegésű, olykor bájosanszirikán ironikus, de személyesebb, önreflexív hangokat is megzendítő, a nomádok istenével, a Világ Nagy Öregével perlekedő-monologizáló versmozaikok nemcsak lazítják-oldják az eposz sűrű szövődését, de a mindennapi lét tárgyias epizódjait át is emelik az univerzalitás tágasabb régióiba. Ami nem az eposzok isteni szférája (mint ahogy a *Suhogások* sem mű-

fajtszta eposz), s bár ott van benne az isteni figyelem, a főnvalóval való beszéd sem a teremtői akaratnak alárendelt ember segélykérése, önfelajánlása, épp ellenkezőleg. Kiss Anna mintha trécselne az ősi magyar hitvilág istenével, mintha a mindenén úr, mégis tájékozatlan, teremtményeit nem igazán ismerő Öregnek magyarázná, nemegyszer kioktatva őt, hogy milyen bonyolult az emberi lélek, s egyúttal milyen gátlhatatlanul önzérelt módon intézi élete folyását. Ez az univerzális szint a nembeliség szintje: hogy az ember érzelmi világa, a lélek mozgása, a szív zugai alapvetően mindenhol és mindenkor hasonlóak. Így lehet például a kölesvilág tisztasága, az, hogy megosztoznak szélen, fényen, esőn, hogy „élni hagyják egymást”, szimbóluma a még romlatlan lelkű három fiú ártatlanságának, büntelenségének is, hogy az „új lény e / három egymásra / maradtja is még / kölesszál-suhogás” maga is. Így válhat a lány s vele a fiúkban iránta fellobbant szerelem emléke a bárholi, bármikori felejtethetetlen szerelem jelképévé: „Az / élet minden előtt!, / ám a holtak erősebb lények / a szív zugában...” Így emelődik a kölesszál-történet a mindenkori tanúságtevés példázatává: „tanúnak lenni, / kivételes helyzet, múlni, / az idővel, s maradni / magnak”. A házak agyagpadlójára mentett, az aszszonyok „szálon forgó / orsájába”, férfiak „botjába” rótt, óvott „vén jelek” a nép, népek kulturális önarcképének rongálhatatlan emblémájaként is értelmezhetők: „Mert / van, mi nem vehető el, / drágább aranyból, sónál, / vadszegfű illatánál!”

A mű legmegkapóbb értéke nem a nagy utazás táji-történeti-kulturális-folklor ismereteiből megszerezhető, lehetséges, olvasói tudásban vagy intellektuális újdonságokban rejlik. S nem csupán azért, mert ezt a nyilvánvalóan nem tudományos hitelű, hanem költő teremtette konstrukciót, kissé ingatagga is teszik az eposzi alaptörténet mégoly gördülékeny, képgazdag, megérezkítő, de burjánzó elágazásai, a nemegyszer nehezebben követhető hely-

színváltások, a kulturális keveredésekre mutató gyakori intelmek. A túlzottan is sűrűre szőtt, az értelmező gondolkodásnak vagy csupán az egy-egy leírás szépségében elidőzni vágyó olvasónak kicsiny teret hagyó, olykor levegőtlennek, másutt sietősen bonyolítotttnak érezhető szerkezet meg a kulturális, őstörténeti, kultúranropológiai utalások reflektálhatatlan bősége. Mindez ugyanakkor vonzóan olvasmányos, Kiss Anna megjelenítő képessége, nyelvi sokszínűsége, stílusereje akkor is fogva tartja, lenyűgözi az olvasót, ha néha, egy-egy túl tágasra nyitott képzetkapcsolás előtt értetlenül mereng, tudván azért: a hiba nem a költőben van.

A *Suhogások* erős vonzereje most is az, ami Kiss Anna epicolírájának mindig is volt: a történeteknek, a megmutatott lét-helyzeteknek, az emberi cselekvésnek, döntéseknek, az érzelmeknek az emberismeret mélységéből fakadóan természetes, hiteles, megragadóan árnyalatos ábrázolása. Nem annyira a sokféle színnel megfestett, az olvasót rabul ejtő költői ősvilágrajz, hanem az ember, e világok lakója. Aki, érzelmi, indulati alkatát, gondolkodási logikáját s a költői nyelvhasználat okán modern beszédmódját, stílusfordulatait tekintve akár a kortársunk lehet: egy időben látszunk élni vele. Kiss Anna nem világgöyöző eposzi hősoket, s nem természetfölöttien gonosz ellenfeleket teremt, hőseinek győzelmei is inkább a lélek nyereségei, köröttük nincsenek levágott tetemek, kijátszott másvilági gonoszak. Ő a természetközeli világ nomádjaival népesíti be itt épp a vándorló magyar törzsek vagy a hasonlóképpen jövő-menő, meglátogatott népek kunyhóit, várait, épít őseink számára házat a hosszú megpihenések idejére. Kiss Anna eposzi hősei az adott kor közemberei. A gyermek után sóvárgó Leszölt Szépségem, aki kehes-göbös férfiatól nem, csak új társától kaphat „almaképpü kislányt”; meg a mosógödörnél évődő, a fiúk leskelődő szemének tükrében kacérkodó lányok. S a három, többnyire inálómenekülő fiú a hős, hiszen a „nomád

távolság hív / próbára, mi veszélyekkel / jár, s épp ez a lényeg!". Az életet fenntartó és továbbvívó gyógyfűves asszonyok, bábák, a törzsek-családok halászhai, mindentudó öregasszonyai, a lovak gondozói, bátor megülői, a medvevadászok, a más-honnan hozzájuk vetődött gyermekeket fölnevelők, a harcosokat hazavárók. A „leleményes és kitartó” férfiak, akik rájönnek, hogy lehet a sivatag homokja alól előcsábítani a vizet; Víz Illata, a városka árvája, aki nem választ a három szerelmes fiú közül, mert a „szívet elzáró tisztaság nem választ / el vér-testvéreket”.

A kölesszál, a lírai alany, vagyis a költő, aki benne lakik, s akiben a kölesszál lakik, „felmondja” az „új lény”, eleink viselt dolgait. Végső tanulsága, lételméleti intelme: hiába keresték a fiúk, nincs ősbaj, „nincs út a Világ / Nyűves bajához, csak bennünk”; a rossz nem égi átok, hanem emberi szülemény, legyőzni sem tudhatja más, csak ki teremtette. Az utazás, számos irodalmi mű igazolja, a nevelődés, készülődés, az érés, a megértés, a visszatalálás, az önvizsgálat poétikai szituációja is, a tapasztalás-belső átalakulás, a változás: veszteségek és nyereségek metaforája. A fiúkat próbák elé állító utazás sem csak őseink otthonkereső vándorútjainak térképe. Kiss Anna vándorló hősei, hiszen „mire valók az álmok”, kérdezi a költő, álmaik elvesztését is megélik. Tudja-e, töpreng, lepottyanóban, a köles, megértette-e az egyedüli megtérő, hogy győzelme a rossz felett sohasem lesz végérvényes, globális győzelem, s hogy utazásának igazi célja a visszatérés lehet. Hogy „fene észak, / férges közép, bajos dél” után és helyett övéi között lehet csak a helye. A zárlat kérdése megválaszolatlan marad, nemcsak a köles, az elbeszélő szerző sem követi tovább hősét: de az utolsó strófákban mégis több a remény, mint a kétely.

A *Perjefű*, melyben egy mai falu viselt dolgait meséli az elbeszélő, ugyancsak annak a civilizációs útnak egyik, szemünk előtt levő, valóságalapúnak feltűnő színhelye, ahol minden romlottabb, mint va-

laha volt. A jobbra törő, a segítő tettek itt sem az emberi gyarlóságokon aratott globális győzelmek, „halottnak a csók”, mondja néha a falugondnok. A mű előzményének, vagy mondjuk így: egy faluközösségi életkép nemesebbik (korábbi) felének tekinthető *Megvagyunk* (*Tükörképek*), úgy véljük, nem azért került a kötetbe, a *Perjefű* elé, mintha olyan lényegi változást, átírást jelentene az említett, pár stílusbeli, grammatikai korrekció vagy a lírai próza versformátumba tördelése. S még az sem, hogy az eredeti szövegbe – de szinte minden epikus versébe – lehetetlen, lebegő versetűdöket applikált Kiss Anna. Lefordíthatatlan képvillanásokat, melyek a tárgyas szint fölé, az álommetaforák mellé egy újabb hangulati ívet emelnek.

A szöveg ittlétét, ismételt közlését a viszonyítási lehetőség indokolhatja.

Mert a két falu, melyeknek lakóit ott is, emitt is olyan megtévesztően valóságosnak álmodja meg Kiss Anna, voltaképpen a világ lassú romlásának útján járnak, a *Perjefű* nem véletlenül a kötet utolsó, záró fejezete: ez már a bűnnel terhelte, önfeladó közösség képe. Már a *Megvagyunk* cím is jelez valami halvány egzisztenciális-morális roncsolódást a korábbi *Tükörképek* címhez képest, amely – a gyermekkorból földidézett emlékek bűvöletében – még csupán az álmainkban megjelenő valóság, az álom és az ébrenlét egymást feltételező kapcsolatára utalt; arra, hogy egymás tükörképei az álomban és az ébrenlét valóságában létező arcaink; hogy az ember nem egymástól független világokban jár – bármelyikben kőszál is. Ez a bölcséleti tétel az életmű igen sok helyén fölbukkan, függetlenül attól, hogy e poézis szakrális vagy profán terein időzünk, egyik megfogalmazása például a *Suhogásokban* is olvasható: „Mert az álom a másik életünk – jövőbe – / múltba végtelen. Sötétbe merülnek / indák, lapuk, kihuny az esti tűzláng, / ál- / mondunk, elveszel tőlünk, s visszaadsz, / Világ Öregje.” S döccenő nélkül, mintha ugyanannak a költői képnek másik szintjére lépni csupán, a *Megva-*

gyunk záró versében is tovább íródik a gondolat: „álom, valóság már egymást jelentik”; s szüntelen „tükröt tartanak egymásnak”. De a perjefű a mindent ellepő, beborító, a múltra ránövő, kiirthatatlanul tolakodó gyom metaforája lesz, s a nevét címként viselő lírai prózában, a mai Zsákfalu, Zsákfalu eseménymozaikjaiból egybeszótt elbeszélő prózaversben a pusztuló értékek-hagyományok, a lerombolt erkölcsi szabályok, a betartatlan, pedig íratlanul is kötelezőnek érezhető magatartási törvények kora sejlik föl. A *Megvagyunk* az egymásra még figyelő, egymás életére még kíváncsi falusfelekről, közösségről mesél; ott (vagy: akkor még) nem ritkák a jóság, a segítőkészség ösztönös gesztusai. Borbolya bá, a magányos vénember, még házról házra járva, kásáért, kakaslevesért mondhatja, számolhatatlanul, a maga galíciai legendáit; lovokról, levenduláról, tavaszi hóolvadásról, rongyszőnyegszövésről, hóemberről, savanyúcukorról, valahai ifjúságról, bodzaiskoláról, gyermekjátékokról, s közös mesehallgatásról szólnak az álmok s tükörképei, a történetek. Emitt, a *Perjefű*ben, filmszerű snittekben romos házak, viskók, „szélfúttá” tanyák, kódorgó, szegény emberek, intézetből kikerült anya szülte, örökre gyanús lány, elhagyott porták, garázda tolvajok, magukra maradt öregek, koncon verekedő örökösök mutatják a semmitlenség, az igénytelenség, a testi-lelki, közösségi amortizáció nyomasztó tüneteit. A kor, melyben Zsákfalu a periféria nehezékét is viseli, a „romkocsmákban lézengő” ifjak, segélyesők kora, hol a „vének tudása nem jó semmire”, hol a „megbábrált záruk” bizonyítják, hogy nő tolvajjá a gyermek. A periféria, a tanyavilág elzártsága ugyanakkor mintha mégis őrizne valamit az egymásra utalt emberek törvényeiből, a romlás sebei között ott vannak a jó szándék gyógyító mozdulatai, s az önérzet, a vágyak szép jelei: mert a költő életelve szerint az utolsó szavak sohasem, itt sem az egzisztenciális kivetettség, a megállíthatatlan pusztulás diadaláról vallanak.

A perjefű nemcsak gyom, gaz, hanem mindent kibíró, mindent túlélő, erős és szépen hullámzó, „fátylas” fejével égre lobogó fű is: itt a mű egyik, pedig cselekvési szituációt alig kapó, főhősének, a zabigyerek, anyjához hasonlóan maga is intézetis, titokzatos lelkű, valamiképpen mindig a föld fölött suhanó, jobbra érdemes és jobbat akaró, majd ebbe a máslelkűségbe belehaló *Lelének* a jelképe is.

E föld a tanyák világa, a magány, az egyedüllét, a rossz szándékoknak való kiszolgáltatottság, a bűnnek kitettség helye. Ahol, a Szeles Tanyán, kutyákat ölnek-mérgeznek, ellopják a termést, fejfákat húznak fel tüzelőnek, elviszik a padlásajtót, s ahol kutya helyett az idegenekre támadó kandúr védi a portát. Ilona a tanya tulajdonosa, akinek énképe és a róla való gondolkodás merőben más, „gyűlöli a csavargást”, neveli tucatnyi gyermekét, „törékeny, veszendő, boldogtalan”, de a közmegegyezés szerint számozott Vilmosok, vagyis felelőtlen, otthontalan férfiak aszsonya csak, hétről szólnak a történetek, s mind itt hagyták a futó szerelmek gyümölcseit, Első Vilmos Lelét. A Filléres Tanya (fillérekért kelt el) a városi Mester nyári tanyája, a „csupa vágott kő, félkész szobor” művésze, aki telente valahol egy városi ház sokadik emeltén iszik, fulladozik a vendégjárásban, s „kombinében” lófráló nője kapcsolatai tartják fenn, ki „lezsűriztetné még a vitrin- / macskát is”. A Dülöngő Tanya egyetlen öreg otthona, aki „éveit számlálgatva” lassan felejt minden feladatát, kecskét, tyúkot éhen hagy, akkor eszik, ha a falugondnok visz neki kenyeret, s Vízkeresztkor kiköltöztetik a temetőbe. Édesem Vilma a Malomalja gazdája, molnárasszony, molnár fiakkal, akik szétszéledtek egymás után. A Lompos Tanya és a Meggyfás Tanya „testvérek” a nyomorban, lakói rendre „görbe utakon” járnak, aki teheti, kerüli őket, a falugondnokot kivéve, aki meszet, hulladék fát szerez nekik, munkát kerít, iskolába nógatja a gyerekeket. A falu tele mindenféle alakkal, figurával: idetévedt, itt megülő antropoló-

gus (s mert ilyen szót nem ismernek erre felé, Aki a Vihart Hozta); Holló, aki banki karrierjét dobta oda, hogy itt sajtót csináljon; a sátrazó Valaki Pál, aki a Meggyes Tanya „bab-sötét” Reginájának, kilenc gyerek anyjának a társául szegődik. Itt van városi lányból lett Senkiné, a csekély értelmű, ide-odavetődő Kristóf meg a Meggyfás Tanya hajdani lakója, ott volt gyerek, de mára „ihatatlan a kút”, leroskad az istálló, „alátemetve a Csóka, / a Kesely emléke”: s mert a „szenvedés / ráismer a szenvedésre”, az idegen visszalátogató tetőt csináltat az új gazdák feje fölé. „Cefreszagú emberek” világa Zsákfalú, vagy józanoké, kik derekak, „de nem / ismerik az álmok szírom-ízét”. A posta új kisasszonya, a lengyel származék Hajnal, folyóként lebegő „szőke hajfonattal”, Holló, a „pusztai nomád” sajtókészítő szívét sebezve, gyógyítva. Van egy írója is a falunak, éjjel ír, nappal alszik, s évek óta szerzi ugyanazt a könyvét. Janka, a szépasszony, a vörös róka, senki nem tud róla semmit (legfőlegben a doktor), csakhogy amúgy budai, szalmakalapot visel. Az unatkozó, féltékeny doktorné úgy véli, „veszélyességben” a régi paplakban tanyázó Jankájával vetekedne, ha akarna. S itt él, azaz ide jár a Bőrkalapos, aki Zsákfaluban a világ rongyait árulja: „Rongybanvás, írhatnak a / foglalkozás rovatba az / ujjlenyomat mellé”. Légiós Barna, a fodrász, export-import ügyleteiből kifolyólag a „húvösről” érkezik haza; Babuska, a valaha Bácskából idevetődött tanítónő, „soványka / valaki nagy lélekkel”: s tovább, karakterek, alakok, a falut-tanyákat megbolygató vagy épp titokban formálódó események hosszú sora.

S ott van Lele, a nem ide való, nem tudni hová való-illő, az álmok szírom-ízét ismerő lány, aki elmegy, de visszajön, a „maga füveihez”, vélik a faluban. Elindult a széllel, leveleket küld haza, de a Nagy Víz partjáról testben vissza már nem ér, csak „harangszóban fújja haza a szél”. A plébános, a doktor, a falugondnok őrzik ezt a kusza életű Zsákfalut, tesznek érte, amit

amikor lehet, s bölcs megértéssel fogadják, ha tehetetlenek.

Kiss Anna falutörténetei úgy sorjáznak egymás után, lezáratlanul, újraindulón, véget nem érően, mint ahogy minden meseje, e kötet műveiben is, az idő misztikus folyamából kiszakított részlet, mozaik csupán. A *Megvagyunk*ban több jóssággal, itt, a „fejreállt” korban több keserűséggel, listába szedhető bajokkal, veszteséggel. Történetmondása, falumeséje itt is műnemek, műfajok, alakzatok pazar egybeomlása. A nyelv, az írásmód lírai, szürrealisztikus lebegése, az asszociatív képalkotás a legváratlanabb pillanatokban oldódik köznap, tárgyyszerű leírásra (tanyaképek, házak, ételek, a nincstelenség nyomai), hogy majd a szerző sajátos narratív logikája fontosnak látszó szemeket hagyjon, dobjon ki a cselekményláncolatból, epikai hézagok útvesztőjében feledve olvasóját. Néhány erős, lényegi jellemvonással vagy éppen csak tettek megjelenítésével lélektanilag hiteles, stabil karaktereket épít (Holló, Mester, Lele, a doktor, a falugondnok, a plébános), miközben ok-okozat összefüggéseinek sejtelmes, az ismeretlen faktor olvasói behelyettesítésére számító, laza képletével torpantja meg a szituáción töprengőt. Párbeszédei kurták, tömörek, kifejezőek, de a belső monológok, kivált a kandúréi, a misztikus macskáéi, csak a gondolat szabadságára figyelnek, hiszen nincs kommunikatív céljuk, saját használatra való. Kiss Anna hangszíne a teremtményei iránt való megértésből fakad: hiszen amennyire pontos, elemeiben szociológiailag hiteles, valóság-visszaad ez a falurajz, épp annyira a költő teremtett világa is: nyomasztó valóságosság, valóságút-lenségek áradó poézisibe ágyazva.

Kiss Anna, persze, a *Perjefűben* sem egy időben, egy térben kalauzolja az olvasót: a „széljárta, időjárta” föld, a tanyavilág felszíne alatt ott lapulnak a régmúlt ezredek, a valaha itt élő, erre járt emberek kultúrájának apró jelei, maradványai. A mezőkről pattintott kövek, rúnaköves bronzgyűrű kerül elő, a betonsávok kelták nyo-

mait temetik, „hadi utakon volt / római pénzek kallódnak”; a vadkörtefa alól „nemezhajlék füstje száll”, „valaki bivalyt, tehenet / lovat fej”, jelezvén, némely mai ember vonzódását, kötődését az egykor volt természeti világhoz; de a „hadi úton tolvajok” járnak. Mindez együtt *Perjefű-Zsákfalu*. Kusturica kamerája elé való, hiszen Kiss Anna az irónia finom pöttyeit is rá-ráejti a szövegre. Csak ahol lehet: humora mintha csak az önmagától születő

komikum észrevétele volna, mintha nem írná, csak meglátná a szituációkból, a nyelvből természetesen áradó derűt.

A *Perjefű* úgy zárul, ahogy indult, egy mindig volt idő szeleteként, részeként a táj örök mitológiájának: „cinke rebben fel / hajnali ablakomból, liliom / mosakszik, törölközik / aranykendőbe, régi, széljárta, / időjárta föld ez, / mítoszt termő lélekkel élünk / kíméletlen időket, / ránk omló birodalmakat / temetve feledésbe”.

Cs. Nagy Ibolya

Nagy László: Pegazus – hátoldalán: Margitnak (ólom, érem, 35 mm, 1961)

Cs. NAGY IBOLYA (1946) Debrecenben élő irodalomtörténész. A Debreceni Egyetemi Kiadó volt vezetője. Utóbbi kötete: *Farkas Árpád* (2015).